

О. Ю. Курганова,
кандидат філологічних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

ПОЕТИЧНА МОЛИТВА ЯК «ТЕКСТ У ТЕКСТІ» В УКРАЇНСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАННЯХ ДОБИ БАРОКО

Проаналізовано молитву як метажанр книжної поезії доби Бароко, виявленої на сторінках українських кириличних стародруків кінця XVI – першої половини XVIII ст. Описано типи семантичного зв'язку барокової поетичної молитви з текстом видання, в складі якого її було надруковано. В художній структурі кириличних видань виділено текстові елементи та позатекстові чинники, визначальні для змісту вміщених у них молитовних віршів.

Ключові слова: поетична молитва, текст, поезія бароко, українські кириличні видання XVI–XVIII ст.

У межах книжкової культури, яку формують усі види діяльності, пов'язані зі створенням, розповсюдженням та рецепцією книги в суспільстві, на кожному історичному етапі її розвитку функціонує певна ієрархічно побудована система текстів, що набувають фізичного втілення у формі книги. Причому зміст тексту і його суспільна вага нерідко визначають зовнішній вигляд видання. Особливо це характерно для українських кириличних друків кінця XVI – I половини XVIII ст., що відзначаються гармонійністю художнього оформлення та спрямованістю всіх декоративних елементів на вираження ідейного змісту тексту [1, с. 8; 2, с. 294]. Самобутнім засобом вираження українських кириличних видань зазначеного періоду є вірші «прикнижкового реквізиту» (віршовані передмови, посвяти, вірші-підписи, що засвідчують авторство та ін.) та окремі поетичні вкраплення, які виконують структуротвірну роль, виступаючи у вигляді вступу, заголовку або заключного вірша до розділів текстової частини видання. Написані староукраїнською літературною мовою, такі вірші є зразками книжної української поезії і репрезентують стиль українського літературного бароко.

Серед жанрово-тематичних різновидів української барокової поезії переважає духовна лірика, яку В. Крекотень влучно характеризує як спробу тогочасних поетів «барокізувати» середньовічну традицію оспівування біблійних сюжетів та мотивів, літургійної гімнографії, молитов та покаєнь [3, с. 13]. І хоча в роботі дослідника йдеться про духовну поезію се-

редини XVII ст., ці висновки можна поширити на весь масив поетичних текстів українського бароко, релігійна змістова яких найчастіше проявляється в зверненнях ліричного героя до Бога, Богородиці, ангелів та святих, темах славлення небесного адресата, різноманітних молитовних проханнях, покайних та вдячних мотивах. Це дає підстави виділяти в барокових віршах жанрові ознаки молитви.

Як один із найдавніших жанрів книжної української поезії молитва неодноразово ставала предметом різноаспектних досліджень¹. Щоправда, основну увагу було зосереджено на вивченні молитовної лірики XIX–XX ст. Комплексний розгляд української віршованої молитви кінця XVI – першої половини XVIII ст. (періоду її становлення в якості самостійного поетичного жанру [пор. 4, с. 14–15]) є на сьогодні актуальним питанням історії української літератури і потребує залучення широкого матеріалу рукописних джерел та стародруків. Мету даної статті становить дослідження жанрових особливостей текстів поетичної молитви, виявлених на сторінках українських кирилических видань кінця XVI – першої половини XVIII ст. Визначення способів взаємодії поетичних молитов із текстовою частиною видання та виділення текстових елементів і позатекстових чинників, що вплинули на їхній зміст, належить до завдань нашого дослідження.

Протягом історичного розвитку поетична молитва зазнала різноманітних форм втілення та жанрових модифікацій. З огляду на це, І. Даниленко розглядає її як метажанр (синкретичний жанр), що виявляється в жанрово-видових формах сонету, елегії, гімну, оди, акровірша та ін.; може бути мистецькою обробкою (переспівом, парафразом, стилізацією) канонічної молитви або індивідуально-авторським витвором; виступає самостійним твором або у вигляді вкраплення в інший текст (вставна молитва) [4, с. 11]. Разом з тим, існує певна універсальна жанрова модель, наявність ознак якої дозволяє називати поетичною молитвою тексти, що належать до різних жанрів та стильових епох. Для поезії українського бароко, авторами якої були переважно представники духовенства, цю модель доцільно виділяти на основі традиції літургійної² молитви.

¹ Зокрема, історія розвитку жанру молитви в українській поезії представлена у виданнях «Хрестоматії української релігійної літератури» (1988 р., упоряд. І. В. Качуровський), антологіях української поетичної молитви «Святі чуття закладені в молитву...» (1996 р., упоряд. В. І. Антофійчук), «Молитва небо здійснює вгору» (2011 р., упоряд. Г. В. Баран) та ін. Трансформації жанрових ознак молитви в художньому тексті докладно розглянуто в докторській дисертації І. Даниленко «Жанрова модифікація канону молитви в ліриці XVII–XX століть» (2009 р.).

² Термін «літургія» (від гр. «спільне дійство») ми розглядаємо в широкому значенні – як спільну назву для всіх богослужінь, включно з таїнствами, требами і молитовним правилом [6, с. 260], що дозволяє відносити до «літургійної молитви» усі тексти, які використовуються на богослужіннях протягом церковного року.

Прагматику текстів літургійної молитви визначає інтенція вірянина до спілкування з Богом, яка в семантичній структурі виявляється у формулі: «іменування молитовного адресата + іменування молитовного адресанта + формулювання молитовного повідомлення + підсумок». Використання моделі літургійної молитви (або окремих її елементів) у поетичному тексті актуалізує наскрізні образи молитовного адресата (Бога, Богородиці, святих, ангелів), молитовного адресанта (вірянина або церковної громади) і наскрізні теми молитовного повідомлення (прохання, покаяння, славлення, подяки). Однак семантичне наповнення цих елементів змінюється у зв'язку зі зміною прагматики тексту. У межах структури художнього тексту інтенція літургійної молитви до спілкування з Богом трансформується в інтенцію до відображення процесу молитовного спілкування засобами словесного мистецтва [4, с.11]. Літургійна молитва тут відіграє роль лотманівського «тексту в тексті», елементи якого, потрапляючи в іншу семіотичну структуру, продукують нові смисли [пор. 5]. Молитовна барокова поезія, надрукована на сторінках кириличних стародруків, стає в свою чергу «текстом у тексті» семіотичної структури видання. Така подвійна природа барокової поетичної молитви вимагає від її дослідника встановлення інтертекстуальних зв'язків не лише з текстами канонічних молитов, але й врахування особливостей змісту та видавничого процесу видання, для увиразнення якого було написано даний молитовний вірш.

Ознаки жанру поетичної молитви ми виявили в поезіях, надрукованих на зворотах титульних аркушів, на початку та в кінці текстової частини кириличних видань богослужбових книг, богословської, проповідницької та житійної літератури кінця XVI – першої половини XVIII ст. Жанрово – це переважно геральдичні та дескриптивні епіграми, а також поетичні вступи, присвяти і закінчення до текстової частини твору. Ці вірші є невід'ємною складовою художньої структури видань, виконують роль декоративного елементу, який увиразнює зміст твору, створює емоційний фон для його сприйняття, підкреслює головну ідею та виділяє центральні образи [пор. 7, с. 13–14]. Відповідно, прагматика тексту поетичної молитви, надрукованої на сторінках кириличного видання, ускладнюється: до інтенції художнього відображення молитовного спілкування додається інтенція увиразнення тексту видання.

Тексти барокової поетичної молитви, надруковані на сторінках українських кириличних друків кінця XVI – першої половини XVIII ст., гармонійно вписуються в художню структуру видань. Це досягається за допомогою двох типів семантичного зв'язку між текстом молитви та її виданням-першодруком: 1) введення в текст поетичної молитви образів, пов'язаних з обставинами написання і друку видання (позатекстовою дійсністю); 2) введення в текст поетичної молитви образів, пов'язаних із текстом видання.

До першого типу належать молитовні вірші, в яких представлено образ автора, видавця або мецената видання. Це насамперед вірші, в семантичній структурі яких образ адресанта молитовного повідомлення експлікується як образ особи (або групи осіб), відповідальної за написання та видавничий процес книги – автора або видавця. Вірші цього типу розміщуються здебільшого на початку або в кінці видання, виконуючи функцію присвяти, поетичного вступу або закінчення.

Образ автора/видавця як адресанта поетичної молитви розкривається через називання його внеску в роботу над виданням. При цьому, відповідно до християнського уявлення про Бога як першопричину всіх дій людини, в тому числі й творчості, автор/видавець висловлює подяку Богові (чи Богородиці) за дарування натхнення та сприяння в написанні, укладанні, редагуванні і переданні книги до друку. Зокрема, «Богу хвала, котрый здарыл початку быти / И той превзятой книги докончити...» висловлюється у вірші Гавриїла Дорофіївича, яким завершується видання «Книги о священстві» Іоанна Златоуста друкарні львівського братства 1614 р. [8, с. 192]; «Изволившему Богу помощь свою дати, / Обы книжыца сіа ишла в мір з печати. / Аллилуя, рещи яко подобает, / Напечатанна дѣла конець возглашает» – віршована подяка Іоанна Армашенка, що завершує Києво-Печерське видання Синопису 1674 р. [3, с. 232]. У молитовному вірші наприкінці збірки проповідей Антонія Радивиловського «Огородок Маріи Богородици», виданої в друкарні Києво-Печерської лаври 1676 р., автор позиціонує себе як скромного виконавця роботи, основний внесок в яку належить її небесному адресатові: «Я-м тылко был инструмент, ты-сь все справовала, / Кгдысь ми здравія и сил, на то додавала, / Рука з умом писала, уста повѣдали, / Помози ж мнѣ и далѣй ку своей похвалѣ, / Поки дух в моем тѣлѣ, буду тя хвалити, / Славѣ сына твоего и твоей служити. / Же-сь мя за инструмент в том дѣлѣ уживала, / Нехай же ти за то все честь будет и хвала» [3, с. 246]. Разом з тим, в якості винагороди за сумлінну роботу автор просить у Богородиці заступництва перед Богом: «Славу сына твоего, и тебе самои, / Мѣлем на мысли, коли-м слова тьи мои, / ОГОРОДОК названный, подавал до друку, / Справа бым в рай был пріятный от твоею руку. / Любо естем и грѣшник надѣе не трачу, / Же ты за труд сей з Христом, и в небѣ обачу, / Вѣрую, Маріе! же спасти мя можеши, / Тылко рци: буди тебѣ, якоже хощеши» [3, с. 246]. Таке прохання мотивовано тим, що саме видання як завершений продукт роботи автора/видавця розглядалося бароковими митцями як дарунок Богові, створений для його прославлення. Тому іменування молитовного адресанта як активного учасника процесу створення книги у віршах наводиться як підстава для формулювання молитовного прохання про прощення гріхів та спасіння автора/видавця.

Наприклад, у вірші Тарасія Земки, що передує акафістові Успінню Богородиці зі збірки акафістів 1625 р. друкарні Києво-Печерської лаври, висловлено прохання до Богородиці про заступництво молитовного адресанта за його редакторську роботу над текстом: «Успенію акафіст, чистая, твоему / Прийми своих молебник, а труда моему, / Въ исправенью, Исуса, приближая мати, / Ублаганьем за грѣхи рач поветовати» [8, с. 344].

Поряд із проханням про власний добробут молитовний адресант висловлює також прохання про сприятливу рецепцію видання. В таких віршах введено образ книги, яку її автор чи друкар передають читачеві, просячи в Бога заступництва за результат своєї роботи. Моління до Богородиці стосовно опіки над виданням виражене в дескриптивному вірші під гравюрою Успіння на звороті титулу першого видання Патерика печерського 1661 р.: «Христу-Цареві в руцѣ дана в сей печати / Книга Живота, слова животнаго мати. / Томужде и мы Книгу Житій сих вручаем: / Книга его да и се подасть мѣсто, чаем» [3, с. 32]. Текст художньо інтерпретує іконічне зображення сцени Успіння, центральним елементом якої є постать Ісуса Христа, що тримає в руках немовля-Богородицю. За допомогою співзвучного повтору «Книга Живота» – «Книга Житій» у вірші проводиться символічна паралель між образом Пречистої Діви на руках Ісуса і образом видання Патерика, присвятою до якого виступає цей вірш. Автор передає книгу Христові і просить Богородицю про заступництво за своїм твором. Прохання до Богородиці про захист книги від несправедливої критики висловлене у рядках епіграми Антонія Радивиловського: «Жесь алфы и ѱмеги Маріе корона, / Буди от зоилов, сей книзі оборона» [3, с. 246] наприкінці збірки «Огородок Маріи Богородици».

Образ особи, задіяної в процес видання, може також експлікуватися в молитовному повідомленні, зміст якого полягає в проханні про добробут видавця або мецената видання. Такі молитви, як правило, втілюються в жанрах геральдичної та дескриптивної поезії, що в структурі видання виконує функцію присвяти.

У барокових геральдичних віршах, які оспівують чесноти представників шляхетських родин меценатів книговидавництва, часто міститься молитовне прохання до Бога за здоров'я та добробут благочинця. Наприклад, геральдичний вірш на звороті титулу Острозької Біблії 1580–1581 рр., присвячений князю Костянтину Острозькому як ініціаторові видання, завершується побажанням із молитовним змістом: «Великоя глубины богослова, княже, съименный, / да сподобить тя господь бог вѣнец пріяти нетленный, / Въ здравіи же телеснѣм благообразно долгоденствовати, / и въ царствіи небесном съ избранными радостно ликоствовати» [8, с. 62].

Віршована присвята Гавриїла Дорофієвича Олександрові Балабану до видання «Книги о священствѣ» Іоанна Златоуста друкарні львівського братства 1614 р. завершується молитовним зверненням до Бога з проханням вічного життя для представників роду Балабанів за їхній внесок у видання книг для потреб церкви: «Якъ они на такіє речи кошт дають / и розныє книги з друкув на свѣт выдають, / Реч посполитую ними подѣпираючи / и очи людзкіє праве отвираючи. / На котрых приклад рачил всѣм наступити / и ведлуг оных славу собі учинити, / Выданям книг церкви божой помогаючи, / памятку зацных предков своих взбужаючи, / Котрым дай Христе, у себе опочивати / и с святыми в небѣ вѣчне тріумфовати» [8, с. 190]. Образ адресанта в таких віршах імпліцитний, а підставою для формулювання молитовного повідомлення є іменування образу мецената через окреслення його ролі у виданні книги. За подібним принципом формулюються й молитовні прохання про добробут видавця. Зокрема, в тексті вірша «Свѣтом из гроба твоего Въскресенія» виділяються елементи іменування молитовного адресата («Свѣтом из гроба твоего Въскресенія, / Христе: просіяша повсюду ученія / Євангелских вѣщаній: и всѣх просвѣтиша / Свѣтом познанія, въ вѣрѣ утвердиша») і молитовне повідомлення («Тѣм, Боже, дажд крестоносну братству свѣтлѣти: / Въ заповѣдех ти непорочным пребыти, / Мирно безмятежну жизнь здѣ препроводити, / И паки грядуща ты въ славу видѣти») [3, с. 30]. Причому, в іменування молитовного адресата (Ісуса Христа) введено образ Воскресіння як знакової події в історії Християнства та образ Євангелія як тексту, важливого для духовного навчання вірян. У молитовному повідомленні, поєднаному з іменуванням адресата за допомогою сполучника «тѣм» (укр. «тому»), висловлено прохання про добробут братчиків. Асоціативний семантичний зв'язок між образами Воскресіння, Євангелія і братства твориться за допомогою звукового та смислового повтору (Свѣтом – просіяша – просвѣтиша – Свѣтом познанія – свѣтлѣти). На рівні прагматики зв'язність двох частин вірша творить сполучник «тѣм» і знання читачем обставин позатекстової дійсності: епіграма підписує гравюру Вознесіння, вміщену у виданні Євангелія 1644 р., надрукованого Михайлом Сльозкою на замовлення львівського братства. Подібний художній прийом Михайло Сльозка застосовує в описативній епіграмі до гравюри Воскресіння на звороті титулу Євангелія 1665 р. Тут висловлено молитовне прохання про добробут друкаря: «Свѣтом воскресенія твоего из гроба / Всему миру просія, Ісусе, оздоба / Євангелских ученій: и всѣх просвѣтила, / Так в цнотах, як в вѣрѣ святой, утвердила, // Тѣм же подажд твоему рабу Міхаилу / В таких прочіих трудах здравіє и силу. / Узич му без мятежи временнаго свѣта / А на потом подажд му и вѣчны лѣта» [3, с. 40].

Об'єктивізація образу особи, що так чи інакше брала участь у процесі видання книги (автора, друкаря, мецената), забезпечує семантичний зв'язок тексту поетичної молитви з художньою структурою її першодруку шляхом апелювання до обставин позатекстової дійсності. Разом з тим, у структуру молитовного вірша вводиться й образ видання, в складі якого було надруковано даний вірш. Це забезпечує характерний для барокової поезики принцип гри з текстом завдяки залученню метатекстових елементів: текст видання, елементом художньої структури якого виступає молитовний вірш, натомість стає художнім образом цього вірша.

Другий тип семантичного зв'язку молитовного вірша зі структурою книги твориться за допомогою введення образів, безпосередньо пов'язаних зі змістом видання. Це, як правило, центральний образ видання або його частини. У семантичній структурі молитовного вірша такі образи експлікуються в іменуванні молитовного адресата. Наприклад, центральний образ збірки проповідей «Руно Орошене» Дмитрія Туптала – чудотворна Іллінська ікона Божої Матері – є адресатом молитовного вірша, вміщеного в її чернігівському виданні 1691 р.: «ИзсохШЕ нам се Руцѣ орОси, о мати / Маріє, ОбильНАя в водаХ благодати, / Душам, палиМИ-ам сТРАСТИ огнем, свишше чашу / Студеной подАждь ВодИ, пеЧаль видя нашу» [3, с. 310]. Один із провідних мотивів Давидових Псалмів – перехід Ізраїлю через Червоне море – надихає барокового автора на молитовну епіграму, якою увиразнено текстову частину Псалтиря 1690 р.: «Ізраилтяне егда въ мори бѣста / Жезл и палица та их утѣшита. / Намъ въ мірскомъ мори жезл крест от Сіона / Симъ да избѣжимъ люта фараона» [9, арк. 258 зв.]. Вірші такого типу також часто трапляються у формі описової епіграми, що увиразнює структурні частини богослужбових книг. Зокрема: акафіст до Ісуса Найсолодшого з Києво-Печерського видання Акафістів 1625 р. прикрашає вірш Тарасія Земки, що завершується молитовним проханням до Христа: «Дай же и нам, Ісусе, помоч от печали. / Наши силы безъ тебе згола суть устали. / Карай, сладкій Ісусе, бо то нам спасенно. / Леч въ том гнѣвѣ, зъ милости, не зостав забвенно. / Ісусе наш, виждь враги лютыя надъ мѣру, / Узброены и на нас, и на нашу вѣру, / И выбав нас, и храни от всѣх их навѣтов, / Доступили жебысмо небесных обѣтов» [8, с. 343]; «Мечем слова Божія ересь посѣкай, / Церков же Православных крѣпко защищай / Посѣкай моя грѣхи лютыя без мѣри / И сохраняй мя, молю, в благочестной вѣри» – описова молитовна епіграма, адресована св. Миколаю Чудотворцю, вміщена під гравюрою з ликом святого, що передує текстові відповідного акафісту в Києво-Печерських Акафістах 1693 р. [10, арк. 142 зв.]. Молитовний адресант у віршах такого типу відповідає образів ліричного Я і суголосний традиції літургійної молит-

ви. Це – вірянин, який, усвідомлюючи власну гріховність, звертається до Бога з надією на милість: «Терніє грѣхов моих цвѣта не имѣет / Подай благодать свою, та за крін довлѣет [10, арк. 176 зв], «Аз всѣх грѣшных превзыдох грѣхами моими» [11, с. 10 зв.], «Тмою грѣхов обятыи, свѣта неимѣю / Блесни мой свѣте свѣтом твоим да тмѣ одолѣю» [10, арк. 234 зв.] та ін. Темами молитовних повідомлень, теж співвідносних із традицією літургійної молитви, є переважно прохання про допомогу в духовному самовдосконаленні та досягненні вічного життя: «Дажь ми в покаянии на земли прожити / А в Небѣ на тя з Сином въ вѣки смотрѣти [12, арк. 1 зв.], «Дажь и нам, молим, на Тя в том Сіоні зрѣти, / И со всѣми святыми вѣчне тя хвалити» [12, арк. 55 зв.], «Дажь мнѣ утрѣною пѣснь ти приносити, / Въ славу же твою вѣк мой совершити» [13, арк. 208 зв.]. Трапляються також прохання про потреби церковної громади: «Не отрини Маріє наше моленіє, / Сотвори в Церкви святой соединеніє» [14, арк. 348 зв.].

Введення поетичної молитви до певного небесного адресата в структуру богослужбового або іншого тексту релігійної тематики (богословського, проповідницького, житійного), присвяченого цьому ж адресатові, сприяє увиразненню молитовного змісту видання, переводячи його в художню площину. Така естетизація молитовної дії, вираженої в тексті видання, особливо яскраво виявляється у віршах, де оспівується процес молитви. Зокрема, в епіграмі Тарасія Земки, що підписує гравюру із зображення Богородиці з немовлям, якій предстоять святі Антоній і Феодосій, у Києво-Печерському виданні Акафістів 1629 р.: «Пречистая Ису са на руку носящи, / Сихъ же съ предстоящихъ преподобныхъ зрящи / Съ ними о правовѣрныхъ того молитствует / Помощъ въ нуждахъ комуждо от него дарует» [8, с. 346]. Образи Богородиці та святих угодників тут виступають адресантами молитовного повідомлення. Подібний художній прийом застосовано і в молитовній епіграмі з Києво-Печерського видання Канонів Богородиці 1697 р.: «Под Покровъ твой, Царице Отци прибѣгают, / Царевѣ Царей Главы свои прекланяють / Просятъ же о молитву ко своему Сину / Да ближацийъ ты будетъ с нимъ в Царствіи выну» [12, арк. 83 зв.]. Молитовна дія, зображена на гравюрі, стає об'єктом оспівування в молитовному вірші. Надруковані в складі церковнослов'янських богослужбових книг позалітургійні староукраїнські молитовні вірші увиразнюють художню структуру видання, створюючи мовно-стилістичну поліфонію: вводять опозицію сакральне (канонічний текст) – профанне (художній текст). Форма публікації поетичної молитви бароко в складі питомо прозових видань релігійної тематики робить її цікавим об'єктом не лише для філологічного, але й для книгознавчого дослідження. Семантичне наповнення текстотвірних для жанру молитви образів молитовного адресата, молитовного

адресанта та тем молитовного повідомлення зумовлене змістом текстової частини видання (тематикою та центральними образами) та чинниками позатекстової дійсності (сюжетом ілюстрації, яку підписує вірш, молитовними інтенціями автора/видавця, наявністю мецената видання, різними обставинами видавничого процесу тощо). Центральні образи видання втілюються в іменуванні адресата молитовного вірша, образи автора книги та видавця об'єктивуються в образі адресанта, а навколо образів меценатів видання та книги як завершеного продукту роботи творчого колективу формулюється молитовне прохання. Розпорошені по українських кириличних виданнях кінця XVI – першої половини XVIII ст. бароккові поетичні молитви потребують науково-бібліографічного обліку та публікації з доданням приміток стосовно змісту видання-першодруку та місця вірша в його структурі.

Список використаних джерел

1. Макаренко М. Орнаментация української книжки 16–17 ст. / Микола Макаренко – Київ, 1926. – 69, [1] с.
2. Степовик Д. В. Слово й ілюстрація. Основні риси барокко в українській гравюрі / Д. В. Степовик // Українське літературне барокко: зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 288–300.
3. Українська поезія. Середина XVII ст. / упоряд. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наук. думка, 1992. – 679 с.
4. Даниленко І. І. Жанрова модифікація канону молитви в ліриці XVII–XX століть : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Ірина Іванівна Даниленко. – К., 2009. – 40 с.
5. Лотман Ю. Текст у тексті / Ю. Лотман // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 581–595.
6. Мень А. Таинство, Слово и Образ. Православное богослужение / Александр Мень. – М. : Фонд им. Александра Меня, 2005. – 285 с.
7. Борисенко К. Г. Явище синкретизму поезії та прози в українській літературі барокової доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / К. Г. Борисенко. – Х., 2003. – 18 с.
8. Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – К. : Наук. думка, 1978. – 430 с.
9. Псалтир. – Київ : Друк. Києво-Печер. Лаври, 1690. – [3], 258, [3] арк.
10. Акафісти. – Київ : Друк. Києво-Печер. Лаври, 1693. – [2], 272, [1] іте.
11. Трійдь цвітна. – Київ : Друк. Києво-Печер. Лаври, 1702. – [10], 828, [18] с.
12. Канони. – Київ : Друк. Києво-Печер. Лаври, 1697. – 20, [10], 214 арк.
13. Акафісти. – Київ : Друк. Києво-Печер. Лаври, 1677. – [4], 324, [22] іте.
14. Трійдь пісна. – Київ : Друк. Києво-Печер. Лаври, 1715. – [4], 424, 10 арк.

References

1. Makarenko, M. (1926). *Ornamentatsiia ukrainskoi knyzhky XVI-XVII st.* [Ornamentation of Ukrainian book of the 16–17th centuries]. Kyiv. [In Ukrainian].
2. Stepovyk, D. V. (1987). Slovo i iliustratsiia. Osnovni rysy barokko v ukrainskii hraviuri [Word and illustration. Main features of Baroque in Ukrainian engraving]. In *Ukrainske literaturne barokko: zbirnyk naukovykh prats* [Ukrainian literature Baroque: collection of scientific papers] (pp. 288–300). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
3. Krekoten, V. I., Sulyma M. M. (Comps.). (1992). *Ukrainska poeziia. Seredyna XVII st.* [Ukrainian poetry. The middle of the 17th century]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
4. Danylenko, I. I. (2009). *Zhanrova modyfikatsiia kanonu molytvy v lirytsi XVII–XX stolit.* [Genre modification of a prayer canon in the lyrics of the 17–20th centuries] (Extended abstract of Doctoral dissertation). Kyiv. [In Ukrainian].
5. Lotman, Yu. (2001). Tekst u teksti [Text in text]. In *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky 20 st.* [Anthology of world literary criticism of the 20th century] (M. Zubrytska, Ed., pp. 581–595). Lviv: Litopys. [In Ukrainian].
6. Men, A. (2005). *Tainstvo, Slovo i Obraz. Pravoslavnoe bogoslužhenie* [Sacrament, Word and Image. Orthodox church service]. Moscow: Fond im. Aleksandra Menia. [In Russian].
7. Borysenko, K. H. (2003). *Yavnyshche synkretyzmu poezii ta prozy v ukrainskii literaturi barokovoi doby* [The phenomenon of poetry and prose syncretism in the Ukrainian literature of baroque age] (Extended abstract of PhD dissertation). Kharkiv. [In Ukrainian].
8. Kolosova, V. P., Krekoten, V. I. (Eds.). (1978). *Ukrainska poeziia. Kinets XVI – pochatok XVII st.* [Ukrainian poetry. Late 16th – early 17th centuries]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
9. *Psaltyr* [Psalter]. (1690). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi Lavry. [In Church Slavonic].
10. *Akafisty* [Akaphistus]. (1693). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi Lavry. [In Church Slavonic].
11. *Triod tsvitna* [Pentekostarion]. (1702). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi Lavry. [In Church Slavonic].
12. *Kanony* [Canons]. (1697). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi Lavry. [In Church Slavonic].
13. *Akafisty* [Akaphistus]. (1677). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi Lavry. [In Church Slavonic].
14. *Triod pisna* [Triodion of the Lent]. (1715). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi Lavry. [In Church Slavonic].

O. Kurhanova

Poetic prayer as a “text in text” in Ukrainian Cyrillic editions of the Baroque age.

The article observes a prayer as a meta-genre of Baroque Ukrainian poetry, found at the pages of Ukrainian Cyrillic religious editions of the late 16th – early 18th centuries. Double nature of baroque poetic prayer is underlined. Poetic prayer originates from the tradition of liturgical prayer and contains it as a “text in text”, at the same time poetical prayer is inserted as a “text in text” into the editions, in which it is printed. Two types of semantic connections between baroque poetic prayers and the text of their editions are described. The first type is presented by the poetry, which contains an image of a person, who took part in the text creation and in the process of its edition: the author/editor (in the role of the prayer addresser) or the patron of art (in the role of a person, about whom the prayer request was made). The topics of prayer appellations in the poetry of this group are requests for earthly and heavenly boons for the author/editor/patron of the edition, for positive reception of the book; thanksgivings for the help in the book writing/publishing etc. The poetry of the second type contains images, which are central for the text of an edition. These are, as a rule, addressees of the prayer text – God, Saint Virgin, Angels and Saints. The content of a prayer appeal in the poetry of this type is a request for salvation and help in spiritual self-perfection of a lyric hero or a church community. It is defined that the content of poetic prayers, printed at pages of Cyrillic editions of the late 16th – early 18th centuries, was influenced both by text elements of the edition (topic, central images), and by non-textual factors (illustration plot, accompanied by a poem, prayer intention of an author/editor, existence of a patron of edition, different circumstances of editorial process etc.).

Key words: poetic prayer, text, baroque poetry, Ukrainian Cyrillic editions of 16–18th centuries.

Е. Ю. Курганова

Поэтическая молитва как «текст в тексте» в украинских кириллических изданиях эпохи Барокко.

В статье рассматривается молитва как метажанр книжной украинской поэзии эпохи Барокко, зафиксированной на страницах украинских кириллических изданий религиозной тематики конца XVI – I половины XVIII в. Отмечено двойную природу барокковой поэтической молитвы, которая опирается на традицию литургической молитвы, вмещающая ее в себя как «текст в тексте» и выступая при этом «текстом в тексте» своего первопечатного издания. Описаны два типа семантических связей барокковой поэтической молитвы с текстом издания. К первому принадлежат поэзии, в которые вводится образ лиц, связанных с созданием текста и издательским процессом: автора/издателя (в роли адресанта молитвы) или мецената (в роли лица, о котором высказывается молитвенная просьба). Тематами молитвенного обращения в поэзии этой группы являются просьбы о земных и небесных благах для автора/издателя/мецената издания, о положительной рецепции книги; благодарения за помощь в написании/издании книги. Ко второму типу принадлежит

поэзия, в которой выделяются образы, являющиеся сквозными для текста издания. Это в основном адресаты молитвенного текста – Бог, Богородица, ангелы, святые. Содержанием молитвенного сообщения в поэзиях этого типа являются просьбы о спасении и помощи в духовном совершенствовании лирического героя или церковной общины. Установлено, что на содержание поэтических молитв, напечатанных на страницах кириллических изданий конца XVI – I половины XVIII в., оказали влияние как текстовые элементы издания (тематика, центральные образы), так и внетекстовые факторы (сюжет иллюстрации, которую сопровождает стих, молитвенные интенции автора/издателя, наличие мецената издания, разные обстоятельства издательского процесса и проч.).

Ключевые слова: поэтическая молитва, текст, поэзия барокко, украинские кириллические издания XVI–XVIII вв.